

Підприємництво та самозайнятість як складові економічної безпеки України

У статті проаналізовано самозайнятість та підприємництво як складові економічної безпеки України та особливості їх реалізації в сучасних трансформаційних умовах. Проаналізовано результати експертного опитування підприємців Львівщини. Окреслено основні шляхи, сфери та особливості реалізації самозайнятості та підприємницької активності. Розглянуто чинники та складові успішної реалізації самозайнятості та підприємницької активності в світлі економічної безпеки.

Ключові слова: самозайнятість, підприємництво, економічна безпека, підприємницька ініціатива.

В статье проанализированы самозанятость и предпринимательство как составляющие экономической безопасности Украины и особенности их реализации в современных трансформационных условиях. Проанализированы результаты экспертного опроса предпринимателей Львовщины. Определены основные пути, сферы и особенности реализации самозанятости и предпринимательской активности. Рассмотрены факторы и составляющие успешной реализации самозанятости и предпринимательской активности в свете экономической безопасности.

Ключевые слова: самозанятость, предпринимательство, экономическая безопасность, предпринимательская инициатива.

The article analyzes the self-employment and entrepreneurship as a component of economic security of Ukraine and especially their implementation in terms of transformation of modern conditions. The results of the expert survey of entrepreneurs Lviv. The basic ways sphere and especially the implementation of self-employment and entrepreneurship. The factors and components of successful implementation of self-employment and entrepreneurship in the light of economic security.

Keywords: self-employment, entrepreneurship, economic security, entrepreneurial initiative.

Постановка проблеми. Економічна безпека - це множинна категорія, яка дозволяє зберігати стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз, характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення для задоволення потреб громадян, суспільства і держави на якомусь визначеному рівні. Економічна безпека - це певний стан економіки держави, при якому забезпечується досить стабільне економічне зростання; ефективне задоволення економічних потреб; контроль держави за рухом і використанням національних ресурсів; захист економічних інтересів країни на національному і міжнародному рівнях. Об'єктом економічної безпеки виступає як економічна система узята в цілому, так і її складові елементи: природні багатства, виробничі і невиробничі фонди, нерухомість, фінансові ресурси,

людські ресурси, господарські структури, сім'я, особа а також соціальні інститути як усталені форми життєдіяльності людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні підприємництво проклало собі шлях у всіх сферах суспільного життя. Воно розглядається як необхідна умова економічного зростання, як дієвий засіб впливу на суспільні процеси, діяльність і поведінку людей, які можуть виступати суб'єктами підприємницької діяльності та економічну безпеку як складову національної безпеки. Самозайнятість в свою чергу є результатом 2-х процесів: розвитку ініціативи та зміни обставин.. Актуальні проблеми самозайнятості та проявів підприємницької активності піднімаються в працях таких дослідників, як Удальцова М., Воловська Н., Іваненко О., Лібановоа Е., Баланда А., Кудринська А., Коваліско Н., Реверчук С та ін. Самозайнятість (self-employment) - це включення в соціальну структуру суспільства незайнятих людей за допомогою надання їм можливості працювати на особливих умовах самоорганізації; механізм соціальної взаємодії суспільства і людини, заснований на обліку загальних інтересів і такий, що сприяє переходу різних індивідів в якісно новий стан, якусь цілісність, з властивими їй характеристиками, принципово новою роллю в соціально-економічній системі і соціальній структурі. [3, с.21].

Під малим підприємництвом розуміється такий вид діяльності у всіх галузях економіки, що здійснюють фізичні особи, зареєстровані як підприємці, а також самі підприємства будь-якої організаційно-правової форми [4, с.48].

О. Іващенко в свою чергу стверджує, що самозайнятість і підприємництво є відмінними поняттями. Розмежовує ці два поняття (підприємництво і самозайнятість), на погляд О.Іващенко, те, що соціально-економічному явищу самозайнятості не передує обов'язкова умова інноваційності економічної діяльності, а саме така інноваційність є основною складовою сутності класичного підприємництва. Самозайнятість — це індивідуальна трудова діяльність у сферах дрібного виробництва та послуг, яка здійснюється на основі власних засобів виробництва за наявності

автономії й відсутності організаційного контролю в трудовому процесі та без застосування найманої праці. При цьому самозайнятих можна відокремити від малих (дрібних) підприємців з допомогою таких вимірів (характеристик):

- 1) власність, її економічна якість та розмір;
- 2) наявність і чисельність найманих робітників;
- 3) трудовий "стаж" у недержавному секторі;
- 4) наявність статусу безробітного(ї) й термін перебування в ньому;
- 5) правовий статус економічної діяльності (реєстрація, рівень оподаткування, легальність) [6, с.154].

Перш за все в структурі зайнятості населення України можна виділити два види діяльності: зареєстрована діяльність, яка передбачає три компоненти – найману працю, підприємництво та самозайнятість та незареєстрована діяльність, що містить основну і додаткову незареєстровані діяльності [1, с.3].

Підприємництво як форма зайнятості населення цивільним законодавством розуміється як самостійна діяльність, що здійснюється на свій страх і ризик, спрямована на систематичне одержання прибутку від користування майном, від продажу товарів або надання послуг особами, зареєстрованими в цій якості. Підприємці самостійно реалізують свою активність та організовують свою комерційну діяльність і самі ж несуть відповідальність за її результати. Підприємництвом можна займатися без утворення юридичної особи. У цьому випадку підприємництво буде індивідуальним. Це ті, хто зайнятий торгівлею, продажем товарів, наданням послуг, тобто індивідуальною трудовою діяльністю [2, с.75].

Підприємництво без утворення юридичної особи — досить розповсюджене явище в Україні. До нього відносять такі види самостійних занять, як приватна неорганізована торгівля, виробництво в домашніх умовах і надання приватних послуг. Підприємництво в якості індивідуальної трудової діяльності (самозайнятості) і приватної практики виявляється в такій діяльності, як будівництво, ремонт будинків, квартир, репетиторство, навчання, ремонт побутової техніки, медичні і ветеринарні послуги і т.д.

Метою даної статті є вивчення самозайнятості як форми прояву підприємницької активності і складової економічної безпеки.

Об'єктом проведеного нами дослідження є приватні підприємці, котрі мають досвід підприємницької діяльності. Вибіркова сукупність була сформована методом “снігової кулі”, який використовують у тих випадках, коли потрібно опитати представників певної генеральної сукупності, які є важкодоступними і характеризуються лише переліком певних рис. При проведенні даного дослідження було опитано 104 приватних підприємців із досвідом роботи в сфері підприємництва. Серед опитаних – 67 чоловіків та 37 жінок.

Основним методом дослідження був метод експертного опитування. У нашому випадку експертами були приватні підприємці зі стажем роботи в певній галузі народного господарства. Головними перевагами даного методу є те, що він дозволяє за відносно невеликих матеріальних затрат та в стислі терміни отримати інформацію відносно досліджуваної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Суб'єкти самозайнятості працюють в умовах постійного високого ризику і невизначеності. Декотрі дослідники вважають, що саме це додає їм сил до виживання. Чинників з подібною дією існує дуже багато і вони носять різний характер, тому одним із завдань нашого дослідження було виявити ті фактори, які змушують людей вдаватися до самостійних економічних дій (самозайнятості, підприємництва).

З цією метою в ході дослідження експертам пропонувалось оцінити найважливіші чинники самозайнятості (див. табл.. 1).

Таблиця 1

Найважливіші чинники самозайнятості (у %)

Чинники	Міра вираженості
Джерелом доходів є особиста праця	78,3
Можливість реалізувати себе	51,4
Джерелом ефективності виробництва є вільна від	34,7

адміністративного втручання праця	
Економічна відповідальність за результати діяльності	27,3
Гнучкість структури і технології виробництва	19,7
Зв'язок особистих доходів суб'єктів сфери самозайнятості із результатами діяльності підприємства	19,3

Найвагомішого значення серед усіх чинників респонденти надали джерелу доходів, яким є особиста праця (78,3% опитаних), другу позицію займає можливість реалізувати себе (51,4%), 34,7% респондентів висловились за вільну від адміністративного втручання працю, 27,3% - за економічну відповідальність за результати діяльності і по 19,3% - за гнучкість структури і технології виробництва та неперервний зв'язок особистих доходів суб'єктів сфери самозайнятості із результатами діяльності підприємства.

Внаслідок цього, можна виділити ті причини, які змушують людей вдаватися до сфери самозайнятості. Як і слід було очікувати, основними чинниками переходу людей до самостійних економічних дій є брак засобів існування, що визнали 53,3% опитаних експертів та пошук більш стабільного і більш вищого джерела доходів (50,7%). Найбільше вражає те, що інтерес до підприємництва визнали лише 9,2% експертів основною причиною самостійної зайнятості та підприємницької діяльності. На основі таких різючих розбіжностей можна зробити висновок, що існуюче матеріальне становище й надалі залишається визначальним при виборі сфери діяльності суб'єктами.

Культура підприємництва в економічно розвинених країнах з ринковою економікою створювалась і становилась протягом століть, а її фактичне знищення в колишньому Союзі привело до того, що в населення відсутні відповідні знання та досвід роботи в умовах ринкового середовища. Так, 29,7% експертів вважає стримуючим фактором підприємництва відсутність досвіду роботи в ринковій економіці та 26,3% - відсутність відповідних знань. Через високий рівень розвитку здирицтва і різних форм

рекету, тобто через страх перед тіньовими структурами 25,4% потенційних підприємців відмовляються від своїх задумів. Серед опитаних експертів 19,7% назвали невіру у власні сили, а 13,2% - консервативність мислення як вагомі передумови відмови від ведення власної справи.

Аналізуючи варіанти відповідей на запитання анкети “Як Ви вважаєте, на чію допомогу варто розраховувати тим, хто вирішив зайнятись підприємницькою діяльністю?” слід відзначити наступне: експерти вважають, що в сучасних умовах при започаткуванні власної справи варто розраховувати лише на власні можливості і сили (такої думки дотримуються 81,3% опитаних), а також на підтримку рідних (це точка зору 40,2% респондентів) та залучення закордонних інвесторів (так вважає 26,7% експертів), 22,3% опитаних вважають, що вартує розраховувати на допомогу партнерів в Україні, а 18,4% - на підтримку тіньових структур і лише 7,3% підприємців схильні розраховувати на допомогу з боку держави. Все це свідчить про недовіру приватних підприємців державним органам влади (див. табл. 2).

Таблиця 2

При започаткуванні власної справи варто розраховувати на (у%):

Варіанти відповідей	Міра вираженості
Власні можливості і сили	81,3
Підтримку рідних	40,2
Підтримку закордонного інвестора	26,7
Допомогу партнерів в Україні	22,3
Підтримку тіньових структур	18,4
Допомогу з боку держави	7,3

При цьому цікавим є те, що 34,4% опитаних розпочали власну підприємницьку діяльність за підтримки рідних та друзів, 31,7% - за свій власний рахунок, 19,3% - за посередництвом банків, кредитних спілок, 8,7% - бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів та інвесторів з-за кордону (8,4%), 7,3%

експертів отримали допомогу партнерів в Україні, 6,2% скористалися підтримкою представників тіньових структур і лише 1,3% опитаних вдалося розпочати власний бізнес за допомогою державних органів влади.

При відповіді на запитання “Що є найбільш необхідним для заняття підприємницькою діяльністю?”, 45,3% респондентів схильні вважати, що найбільшого значення при цьому належить кредитній підтримці, 33,4% опитуваних вбачають такими податкові пільги та 21,3% експертів зазначають, що найбільш необхідним є попереднє навчання основам підприємництва, що дасть можливість ефективніше організувати діяльність свого підприємства.

Суб’єкти підприємництва та самозайнятості в Україні зіштовхуються з рядом проблем, котрі перешкоджають їм ефективно здійснювати свою діяльність. Проблеми, котрі нам вдалося визначити в ході проведеного дослідження представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

Проблеми, з якими самозайняті зіштовхуються найчастіше (у%)

Проблеми	Міра вираженості
Нестійкість одержуваного доходу в зв'язку з тим, що справа ведеться на свій страх і ризик	66,3
Відсутність соціального захисту	43,6
Лише частину прибутку можна інвестувати	30,4
Проблеми умов праці, її інтенсивності	23,7

Як видно з таблиці, найвагомішою проблемою самозайнятих є нестійкість одержуваного доходу в зв'язку з тим, що справа ведеться на свій страх і ризик (так вважають 66,3% опитаних експертів), наступною є проблема відсутності соціального захисту (43,6%), 30,4% респондентів вбачають проблемою те, що лише частину прибутку можна інвестувати і 23,7% – першочерговості надають проблемам умов праці, її інтенсивності.

Окрім цього, виділяємо ще низку факторів, які заважають розвиватись підприємництву в Україні. Найбільшого негативного впливу на підприємницьку діяльність здійснює недосконала податкова система та відсутність чіткої законодавчої бази, за які висловились по 67,3% респондентів. Іншими негативними чинниками є корупція і брак стартового капіталу, на боці яких виступило 64,7% і 54,4% респондентів відповідно. Отже, заходи для усунення шкідливого впливу цих факторів слід вживати на загальнодержавному рівні.

Висновки та рекомендації. Узагальнивши результати експертного дослідження, можна виділити такі основні тенденції в сфері підприємництва та самозайнятості населення:

- самозайнятість – це індивідуальна трудова діяльність, не тотожна підприємництву, яка нерідко виступає однією з основних його передумов. до самозайнятості людей штовхає брак засобів існування, пошук стабільного джерела доходів та бажання реалізувати себе. Тому самостійну зайнятість не слід розглядати як вимушене залучення потенційних підприємців в економічну сферу;
- щоб ефективно організувати діяльність свого підприємства, потрібні кредитна підтримка, податкові пільги, попереднє навчання основам підприємництва;
- найбільшої шкоди розвитку підприємництва та самостійної зайнятості в Україні завдають недосконала податкова система, відсутність чіткої законодавчої бази, корупція та брак стартового капіталу.

Необхідними умовами для організації та здійснення підприємницької діяльності повинні бути:

- бажання підприємця займатись такою діяльністю;
- наявність капіталу, достатнього для заснування власної справи та її функціонування;
- здатність підприємців управляти капіталом;

- наявність організації, в якій мають відбуватися процеси поєднання капіталу;
- самостійність підприємців у виборі напрямів підприємницької діяльності, організації виробничо-господарських процесів;
- справедливі механізми розподілу підприємницьких доходів між підприємцями і державою.

Окрім цього, критерії пріоритетності розвитку підприємництва та самозайнятості населення повинні конкретизуватись і доповнюватись на регіональному рівні, виходячи із специфічних особливостей розвитку територій, їх ресурсно-сировинного, виробничого потенціалу та потреб населення.

Література

1. Лібанова Б., Баланда А. Незареєстрована зайнятість в Україні: формування і можливості державного регулювання // Україна: аспекти праці. – 2000 - №4. – с.3-8., с.3.
2. Актуальні проблеми розвитку підприємництва в Україні / за ред. С.К.Реверчука. – Львів: Діалог, 1999. – 240с., с.75.
3. Титарчук М.О. Підприємницький прошарок в Україні: проблеми соціально-філософського дослідження // Мультиверсум. Вип. 34. – 2003. – с. 229 – 236., с.21.
4. Семененко А.И, Сергеев В.И. Логистика. Основы теории: Учебник для вузов. – СПб.: Изд-во “Союз”, 2001. – 544с., с.48.
5. Механизмы регулирования предпринимательской деятельности: Монография / Под ред. А.И.Бутенко. – Одесса: Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 198с., с.58.
6. Іващенко О. Соціологія самозайнятості: до проблеми визначення предмета // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. - № 4. – с74-83., с.154.